

תקציר מנהלים

המגמה המרכזית הניכרת בעשור האחרון בזירת הסכסוך הישראלי-פלסטיני היא של גלישה עקבית ומואצת יותר למציאות של 'מדינה אחת' – שתהיה מאופיינת בעליונות יהודית או תוגדר כדו-לאומית – אם לא להלכה אזי למעשה, או מדינת כל אזרחיה. ככל שמגמה זו מתקדמת ומתרחבים הסיבוכ והעירוב בין האוכלוסיות הישראלית והפלסטינית, צפוי חיכוך גובר בין שני עמים הנאבקים על השליטה באותה פיסת שטח שממערב לנהר הירדן וקושי רב להתוות תנאים לגיבוש הסדר מדיני, שיהיה מבוסס על הפרדות לשתי ישויות מדיניות נפרדות ומובחנות. יש הגורסים כי שני העמים יכולים לחיות בכפיפה אחת, אך הנחה זו מנוגדת לסיפור ההיסטורי של שני העמים, להיגיון הפוליטי וגם לשכל הישר, לאחר עשרות שנים של סכסוך לאומי ודתי עקוב מדם ששיאו ב-7 באוקטובר 2023.

המציאות המתהווה מסכנת את החזון הציוני של מדינה יהודית, דמוקרטית, בטוחה ומשגשגת. הדרג המדיני בישראל מתעלם מההשלכות ארוכות הטווח של החלטות ופעולות שהוא נוקט בדרך כלל משיקולים טקטיים, ובעת הנוכחית ההחלטות גם מושפעות מגישה אידיאולוגית-משיחית.

במהלך השנים הלך והתחדד הפער בין היכולת של החברה הפלסטינית להתנהל כמדינה עם הנהגה האחראית לגורל תושביה לבין רעיון ההתנגדות, שממוקד בחיסולה של מדינת ישראל ולא בבניית המדינה הפלסטינית. בתוך כך התפתח מצב בפועל של עליונות כוחות לא-מדינתיים, דוגמת חמאס ופלגים חמושים אחרים. לפיכך התחזקה הסברה כי כל תרחיש עתידי יחייב התמודדות עם גורמים עוינים, שלא ישלימו עם קיומה של מדינת ישראל ושאנם סרים למרותה של הנהגה מרכזית בצד הפלסטיני.

מתקפת חמאס על יישובי הנגב המערבי ב-7 באוקטובר 2023, אשר הביאה למותם של יותר מ-1,200 אזרחים ישראלים ולחטיפתם של 251, רובם אזרחים, סימנה תפנית היסטורית בסכסוך הישראלי-פלסטיני. בעקבות המתקפה פתחה ישראל במבצע צבאי נרחב ברצועת עזה – מלחמת 'חרבות ברזל' – אשר הובילה לערעור מסגרות קיימות במערכת הישראלית והפלסטינית כאחת. מתקפת חמאס חוללה טראומה קולקטיבית בחברה בישראל. תהליך זה האיץ התחזקות עמדות ניציות, עלייה בתמיכה בפעולות חד-צדדיות, בעידוד הגירת פלסטינים מרצועת עזה וגם מיהודה ושומרון, וכרסום באמון הציבורי בפתרונות מדיניים מוסכמים. רוב הציבור בישראל מגלה עייפות כלפי הסכסוך עם הפלסטינים, אינו מאמין שיש לו פתרון זמין, יציב ובר-קיימא, ובעיקר אחרי 7 באוקטובר 2023 הוא רואה בהקמת

מדינה פלסטינית עצמאית ביהודה ושומרון איום קיומי על מדינת ישראל, שכן זו נתפסת כצפויה להתנהג כישות טרור – כמו רצועת עזה שבשליטת חמאס. בעוד ממשלת ישראל דבקה במטרת העל של השמדת חמאס ברצועת עזה, הציבור אינו מפעיל עליה לחץ בעניין מדיניותה, ולמעשה מאפשר לה לקדם סיפוח זוחל של שטחי יהודה ושומרון. זאת למרות ההבנה הרחבה שמציאות של מדינה אחת מגלמת איום קיומי על עתידה, צביונה וביטחונה של מדינת ישראל.

על רקע זה הפך מודל של מדינה אחת בלתי שוויונית עם עליונות יהודית ממדרון חלקלק למציאות מובחנת, המתעלמת מהמשמעויות ומההשלכות על עתידה של מדינת ישראל, כמו גם לתגובת חסרת התקדים הצפויה מצד מדינות ערב והקהילה הבינלאומית. במקביל חלה האטה ואף עצירה בתהליך הנורמליזציה בין ישראל למדינות ערב המתונות, ובראשן ערב הסעודית. בעולם הרחב החלו להשוות בגלוי ובמפגיע את מדיניות ישראל בשטחים הפלסטיניים למשטר אפרטהייד, תוך קריאות לניהול חקירות פליליות בינלאומיות נגדה ולהטלת סנקציות מדיניות וכלכליות עליה.

המציאות הנוכחית, על משמעויותיה המתהוות והמסתמנות, מחייבת פעולה מדינית מכוונת למניעת היווצרות של מציאות של מדינה אחת. קיים קושי להציג עד כמה מוחשי הסיכון להיווצרות מציאות כזו, או לסמן את נקודת האל-חזור שתהווה גושפנקה לכך שלא ניתן עוד להסב מצב זה לאחור ולהיחלץ ממנו. כדי להמחיש את הכיוון ואת עוצמת מגמות הסיכון נבחרו מספר וקטורים עיקריים המובילים למציאות זו.

לצורך בחינתם פותחה שיטת הערכה (באמצעות פלטפורמה דיגיטלית) מבוססת "חוכמת מומחים". זו מאגדת תובנות ודירוגים של מומחים בתחומים רבים (בכללם ביטחון, כלכלה, חברה, יחסים בינלאומיים ומזרחנות) על השפעתם של אירועים, פעולות והחלטות הרלוונטיים לזירה הפלסטינית על הווקטורים המובילים למציאות של מדינה אחת.

הווקטורים שנבחנו:

הסלמה או רגיעה בטרור ובאלימות: ממד הביטחון הוא מרכזי בישראל בשל המחיר בחיי אדם, וכן העלות השוטפת של חיים בנוכחות טרור ובאווירת איומים ביטחוניים. הדרישות הביטחוניות מגבילות את ממשלת ישראל בקבלת החלטות עקב שיקולים הקשורים בחשש להחמרת המצב הביטחוני, בויתור על חופש הפעולה בכל שטחי הרשות הפלסטינית או בצמצום השליטה הישראלית המלאה במעטפת הביטחונית בגדה המערבית וברצועת עזה. לקח חשוב של ישראל בעקבות מתקפת ה-7 באוקטובר 2023 הוא כי חיוני שאכיפת

הסדרים ביטחוניים תהיה בידי ישראל, לבטח לא בידי הפלסטינים ואף לא בידי כוח שלישי בינלאומי או בין-ערבי. הדרישות הביטחוניות הישראליות היו, ומעתה יהיו ביתר תוקף חסם בפני היכולת להגיע להסכמים עם הצד הפלסטיני. כן קיימת השפעה רבה של הפעילות הביטחונית הישראלית על תחומים אזרחיים, התיישבותיים וכלכליים של המתישבים בהתנחלויות ביהודה ושומרון וגם, באופן בלתי נמנע, על מרקם החיים של הפלסטינים באזור.

ירידה או עלייה באפקטיביות התפקוד של הרשות הפלסטינית: רמת התפקוד של

הרשות הפלסטינית ויכולתה לשלוט באוכלוסייה הפלסטינית ולספק את צרכיה חיוניים לשם היפרדות מדינית, גיאוגרפית ודמוגרפית מהפלסטינים; להורדת נטל האחריות לאוכלוסייה הפלסטינית מעל כתפי ישראל; וכן כתשובה לשאלה אם קיים פרטנר אפקטיבי להסדרים מדיניים וליישומם. במצב קיצון של התפרקות הרשות הפלסטינית תוטל על ישראל האחריות המלאה לאוכלוסייה, המונה 2.7 מיליון פלסטינים ביהודה ושומרון וכשני מיליון פלסטינים ברצועת עזה.

עלייה או ירידה בלגיטימציה הבינלאומית של ישראל: המעמד הבינלאומי של

ישראל בהקשר להתנהלותה בזירה הפלסטינית מתייחס לפרשנות הבינלאומית, בראש ובראשונה של ארצות הברית, למציאות בזירת הסכסוך הישראלי-פלסטיני: האם קיימת עדיין תמיכה רחבה בהסדר כולל המבוסס על רעיון 'שתי מדינות לשני עמים', או שמא ניכרת נסיגה בתמיכה בעקרון שתי המדינות, עקב הערכה כי אינו ישים עוד בשל המצב שנוצר בשטח? גם שאיפתה של ישראל להרחיב ולהעמיק את 'הסכמי אברהם' והנורמליזציה עם מדינות ערב המתונות, ובראשן ערב הסעודית, מותנית ביכולת לכונן ישות פלסטינית עצמאית ונפרדת מישראל.

התקרבות למציאות של מדינה אחת או התרחקות ממנה: וקטור זה, המתייחס לכיוון

ולעוצמת הגלישה למציאות של מדינה אחת, מסכם את הממדים האחרים ובה בעת מושפע מתהליכים והתפתחויות, כגון אופן ניהול שטחי יהודה ושומרון ורמת השליטה בהם; היקף ופריסת ההתיישבות והמאחזים הישראליים בשטחים; רמת הערבוב והחיכוך בין האוכלוסיות; מערכת הערכים והחוקים שחלה ביהודה ושומרון; ומידת החיבור בין התשתיות ועורקי החיים, המשרתים הן את ההתנחלויות והן את האוכלוסייה הפלסטינית ביהודה ושומרון, והקשר שלהם לתחומי ישראל.

ניתוח הנתונים הוביל למסקנה כי מדינת ישראל חייבת לשנות כיוון על מנת לבלום

את הגלישה למציאות של מדינה אחת, וכי עדיין לא מאוחר לעשות זאת. מסקנה

ברורה זו נותרה בעינה גם אחרי 7 באוקטובר 2023 וההתפתחויות בזירת הסכסוך, שנרשמו במהלך המלחמה שפרצה באותו יום מר ונמהר.

שינוי הכיוון ניתן לביצוע באמצעות עצירתם של תהליכי הסיפוח הזוחל, הבאים לידי ביטוי בהרחבת התנחלויות, בפריסת מאחזים וחווות חקלאיות ובהשתלטות על כל גבעה פנויה ביהודה ושומרון. **זו העת ליזום, לחתור להיפרדות מדינית, גיאוגרפית ודמוגרפית מהפלסטינים לשם הבטחת רוב יהודי מוצק בישראל הדמוקרטית**, למניעת גישה פתוחה של פלסטינים ובעיקר גורמים פלסטיניים קיצוניים לליבה של מדינת ישראל, ולסלילת דרך חדשה בזירת הסכסוך הישראלי-פלסטיני והישראלי-ערבי. זאת ללא פגיעה בביטחון ותוך ניהול התהליך מעמדת כוח, שתבטיח כי מצבה הביטחוני של ישראל לא יורע גם אם יחולו שיבושים במהלך התהליך. שינוי הכיוון יסייע במגעים לנורמליזציה עם ערב הסעודית, המהווים הזדמנות לפריצת דרך מדינית ולסלילת דרך חדשה בזירת הסכסוך הישראלי-פלסטיני ובמאזן הכוחות האזורי.

אומנם נראה כי היתכנות היישום של פתרון שתי מדינות לשני עמים הולכת ומתרחקת, אך עדיין לא מאוחר, וחיוני לקדם לאלתר מתווה היפרדות שיסייע לבלום את הגלישה למציאות של מדינה אחת ויפתח מגוון של אופציות להסדרים מדיניים בעתיד. המתווה מתרכז בהיפרדות מהפלסטינים החיים ביהודה ושומרון ומכל רצועת עזה, שבטווח הזמן הנראה היא מהווה מחוז נפרד ללא חיבור ליהודה ושומרון, שלגביו הצגנו נייר מדיניות – חלופות אסטרטגיות לרצועת עזה.¹

מתווה ההיפרדות נשען על ארבעה יסודות:

- הבנה כי אין כתובת פלסטינית מתונה למעט הרשות הפלסטינית, למרות כל חולשותיה, וכי יש לנסות לקדם בהידברות עימה הסדרי מעבר, או לפחות שיתוף פעולה. ניהול רצוף של שיח עם נציגיה עשוי להרחיב את מרחב ההסכמות במגוון סוגיות, מקטנות עד גדולות, כולל תמורות לפלסטינים עבור נורמליזציה בין ישראל לערב הסעודית ויישום מיידי של ההסכמות בשטח.
- תחילת יישום צעדי היפרדות, תוך הפגנת נחישות ישראלית לעצב מציאות של שתי ישויות מדינתיות נפרדות ומובחנות. בד בבד יש לפעול ליישום רפורמות נדרשות ברשות הפלסטינית, לחיזוק המשילות ולשיפור המצב הכלכלי והתשתיתי בתחומה.

1 גוטרמן, ע' (2025, 9 באפריל). **חלופות אסטרטגיות לרצועת עזה**. המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://tinyurl.com/523jnaya>

- השארת מפתחות הביטחון בידי צה"ל, המשך חופש פעולה מבצעי של צה"ל בכל שטחי יהודה ושומרון, כמו גם ברצועת עזה, ושליטה בפרימטר הביטחוני, תוך שיתוף פעולה עם מנגנוני הביטחון של הרשות הפלסטינית.
 - גיוסן של ערב הסעודית, מדינות המפרץ, מצרים וירדן למעורבות גוברת שתכליתה שיפור תפקוד הרשות הפלסטינית ותמיכה בה, כך שתוכל לקבל אחריות לניהול אזרחי של רצועת עזה. ככל שהרשות הפלסטינית תשפר יכולת ביצוע ותראה רצון למלא תפקיד חיובי בתהליך ובמערכת היחסים שבין ישראל לפלסטינים, כך תוכלנה מדינות ערב לסייע לה בבניית התשתיות לישות פלסטינית עצמאית ומתפקדת.
- זאת ועוד, ישראל יכולה עדיין לארגן מחדש את שטחי יהודה ושומרון ולשנות את גישתה כלפי שטח C – מהשתלטות חד-צדדית לסימונו כמרחב של הסכמות פוטנציאליות עם הרשות הפלסטינית. מוצע להקצות עד 35 אחוזים משטח C לפיתוח תשתיות ופרויקטים כלכליים לעידוד הכלכלה הפלסטינית, ליצירת רציפות תחבורתית ולהעברת שטחים פלסטיניים מיושבים שגלשו מגבולות שטחי A ו-B לשטח C לשליטה פלסטינית (יותר מ-300 אלף פלסטינים חיים ומתגוררים בשטח C, ועדיף לישראל שהרשות תשלוט ביותר מ-99 אחוזים מהפלסטינים הגרים בגדה המערבית).